

НОТАРІАЛЬНА ПАЛАТА УКРАЇНИ

РАДІ НОТАРІАЛЬНОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

ПРЕЗИДЕНТУ НОТАРІАЛЬНОЇ ПАЛАТИ
УКРАЇНИ ВОЛОДИМИРУ МАРЧЕНКУ

НОТАРІУСАМ УКРАЇНИ

ЗВІТ

ПРО РОБОЧИЙ ВІЗИТ ДЕЛЕГАЦІЇ НОТАРІАЛЬНОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ ДО БЕРЛІНУ(НІМЕЧЧИНА)

З 28 травня 2024 року по 01 червня 2024 року, на запрошення та за підтримки Німецького Фонду міжнародної правової співпраці, з метою професійного обміну та практичного ознайомлення з німецькою нотаріальною системою, підтримки роботи нотаріату України в умовах війни та України, делегація Нотаріальної палати України відвідала Берлін.

Основними темами для обговорення під час візиту були:

- Завдання і можливі напрямки допомоги Україні Німецьким Фондом міжнародного співробітництва та нотаріальною спільнотою Німеччини, інформування про руйнівні наслідки війни та загрози.
- Побудова нотаріальної системи Німеччини.
- Організація роботи нотаріусів.
- Процедури нотаріального посвідчення та засвідчення справжності підписів на документах в Німеччині.
- Електронний нотаріат.
- Міжнародне приватне право з акцентом на спадкове право.

Зустріч в Берліні почалась з вступних слів та огляду і обговорення ситуації в Україні в нотаріаті та в цілому.

У своєму вступному слові Президент Нотаріальної палати України **Володимир Марченко** коротко окреслив ситуацію в Україні, довів до відома присутніх ті реалії, з яким стикається населення країни. При цьому наголосивши, що при всій важливості розвитку нотаріату, питання завершення війни та допомоги світу Україні повинно залишатись пріоритетним. Також наголосив на тому, що війна, яка проходить на території України, це не лише наша війна, адже вже завтра вона може бути на порозі інших країн.

Віце-президент Нотаріальної палати України **Інна Бернацька** розповіла про те, що окрім ознайомлення з нотаріатом Німеччини, метою візиту також бачить донести інформацію про унікальність і особливість українського нотаріату. А також запевнила, що колись історія його розвитку точно стане предметом дослідження на предмет того, як окремо взята професія змогла стати рушійною силою важливих процесів у державі,

збереження правових засад, а під час війни старанно виконує гуманітарну місію. Щодо реалій сьогодення, повідомила, що лише за 1,5-2 місяці після тотального відключення всіх реєстрів, нотаріат запрацював і на сьогодні працює в повній мірі, не дивлячись на постійні обстріли та відключення світла. Більше того, нотаріат не просто жевріє, а розвивається, отримує нові повноваження та залучається у все більше процесів, які відбуваються в державі. Так, саме завдяки нотаріату, вдалось запустити ринок землі, нотаріат є учасником процесів у сфері набуття новозбудованих об'єктів нерухомого майна та їх складових частин, запрацювала програма відновлення знищеного житла з використанням житлових сертифікатів, працює ряд інших державних програм, в яких нотаріус виступає важливою ланкою. Також вона подякувала за ту допомогу, яка надається нашим громадянам тут, на території Німеччини. Але, поряд з цим, наголосила що ми найбільше потребуємо допомоги, яка дасть змогу нашим громадянам повернутись додому.

Що стосується завдань і можливих напрямків допомоги Україні, то у своєму виступі Генеральний директор Німецького Фонду міжнародної правової співпраці **Олександра Альбрехт** наголосила на бажанні фонду співпрацювати і допомагати Україні. При цьому зазначила, що поряд з тим, що основною метою роботи фонду є просвітництво, вона, як керівник фонду, з свого боку обіцяє робити все від неї залежне для того, щоб доносити до всіх, кому під силу допомогти Україні, інформацію про необхідність такої допомоги.

Генеральний директор Федеральної нотаріальної палати Макс Ерл наголосив, що завданням Федеральної нотаріальної палати завжди була підтримка України та її громадян. Підтвердженням того, серед іншого, є той факт, що після зайняття представником нотаріальної спільноти Німеччини посади в МСЛН, одним з основних завдань організації вважається підтримка України. При цьому наголосив, що підтримка важлива у всіх можливих напрямках – матеріальна, інформативна, нормативна, правова. На завершення свого виступу додав, що захоплюється нотаріусами України, які змогли стати основою правової держави і змогли довести що, незалежно від складності ситуації в Україні, вони не дозволять цій основі похитнутись.

Короткий огляд окремих питань нотаріальної системи Німеччини.

У Німеччині створена та працює **Федеральна нотаріальна палата Німеччини**, що виконує саморегулюючу функцію, підрозділами якої є **Регіональні палати**, яка здебільшого виконує ту роль, яку в Україні виконує Міністерство юстиції України.

При цьому, при ній існують:

Німецький інститут нотаріусів,
Комісія з розгляду скарг,
Фонд соціального забезпечення,
Нотаріальна каса.

Федеральна нотаріальна палата Німеччини є держателем Електронного нотаріального архіву та Електронного реєстру нотаріальних дій.

Німецький інститут нотаріусів є науковою установою Федеральної нотаріальної палати для підтримки нотаріальної практики. Мета його створення - забезпечення та підвищення якості нотаріальної діяльності та підтримка нотаріусів у виконанні постійно зростаючих високих вимог до якості нотаріальних дій. Його завдання - надання експертних висновків, іншої актуальної та важливої інформації в контексті нотаріальної практики.

Наразі в п'яти різних відділеннях Німецького інституту нотаріусів працює 20 юристів:

Відділення I: право в галузі нерухомості (та інших галузях цивільного права, в т. ч. нотаріальне право, а також публічне право).

Відділення II: Корпоративне й податкове право.

Відділення III: Міжнародне приватне право та іноземне право.

Відділення IV: Право з метою врегулювання процесу возз'єднання Німеччини (спеціальне законодавство нових федеральних земель).

Відділення V: Сімейне і спадкове право.

Також Німецьким інститутом нотаріусів здійснюється опрацювання запитів шляхом:

- Надання письмових експертних висновків:
 - складання висновків експертами у галузі права;
 - перевірка керівними особами відділення;
- Надання відповідної літератури чи інформації про судову практику;
- Усне консультування в телефонному режимі, зокрема в разі звернення із невідкладними запитами із стислим терміном опрацювання.

Встановлений строк на опрацювання запитів – 14 днів. Проте, часто бувають невідкладні випадки (близько 16% запитів), в такому разі відповіді надаються в телефонному режимі протягом двох днів. На даний момент розглядається можливість запровадження плати за негайні звернення, щоб обмежити такий варіант надання послуг дійсно невідкладними запитами.

Станом на сьогодні, на відміну від французької професійної нотаріальної організації Cridon та бельгійського аналога, Німецький інститут нотаріусів не виставляє рахунки за опрацювання окремих запитів. Витрати, які при цьому виникають, покриваються за рахунок внесків, які сплачують нотаріуси своїм відповідним Регіональним палатам, і є досить високого розміру.

Комісії з розгляду скарг створюються лише при Регіональних палатах і існує така градація розгляду ними скарг:

- за якими не виявлено порушень;
- виявлено незначні порушення;
- виявлено значні порушення – у цьому випадку розгляд такої скарги передається до суду.

При цьому будь-яке з рішень може бути оскаржене в суді.

За результатом розгляду скарги може бути застосовано одне з трьох покарань:

- попередження;
- грошове покарання;
- звільнення з посади.

Фонд соціального забезпечення наповнюється самими нотаріусами, шляхом сплати членських внесків, сума яких доволі значна і становить орієнтовно 30% від доходу, хоча може варіювати у відповідності до регіону і залежати від багатьох обставин. Фонд соціального забезпечення виплачує утримання нотаріусам у разі втрати ними працездатності. Розмір такого утримання визначається на звичному рівні для державних службовців. Цікаво, що вдова чи вдівець нотаріуса також може перебувати на утриманні, але сума такого утримання зменшується на певний коефіцієнт.

Завданням **Нотаріальної каси** є перевірка фінансів нотаріуса раз на 2-4 роки.

Окрім саморегулюючої організації Федеральної нотаріальної палати у Німеччині існує громадська організація **Німецька спілка нотаріусів**, яка з'явилась в той час, коли палата була заборонена, і саме тоді виконувала функції палати. Але, і після відновлення роботи палати, спілка залишилась.

Членство добровільне, як правило входять до спілки лише так звані «справжні» нотаріуси, кількість членів не досягає 25% загальної кількості нотаріусів.

Нотаріуси в Німеччині можуть бути двох видів:

нотаріус та

нотаріус-адвокат (яких в свою чергу називають «недонотаріусами», у зв'язку з відсутністю в них достатнього досвіду і відповідної компетенції). Цікаво, що до спілки нотаріусів входять лише справжні нотаріуси. Всього ж в країні існує орієнтовно 6600 нотаріусів, з яких орієнтовно 1500 нотаріусів і 5000 нотаріусів-адвокатів.

Нотаріальні офіси в Німеччині є доволі великими і дуже часто нотаріуси об'єднуються. При цьому, максимальна кількість нотаріусів в таких об'єднаннях – два нотаріуса.

Кожен нотаріус має не менше п'яти працівників, які виконують різні функції у таких підрозділах:

- прийому людей;
- підготовки документів;
- паперової роботи, що потрібно виконати після вчинення нотаріальної дії;
- комп'ютерному наборі;
- фінансових питаннях.

Вчинення нотаріальної дії є лише маленькою частиною нотаріального процесу. До її вчинення нотаріус повинен зробити багато перевірок і запитів. Не менш кропіткою є робота по завершенню нотаріальної дії, яка полягає в тому щоб передати всю необхідну інформацію до органів і установ, які її зберігають і опрацьовують. При цьому, нотаріуси в Німеччині безпосередньо не є реєстраторами нерухомості і юридичних осіб. В їх повноваження входить лише внести електронні заявки, які потім обробляються відповідними органами реєстрації. Історично склалося, що державну реєстрацію прав на підставі вчинених нотаріальних дій, проводять суди, як і оформлення спадщини.

Важливим постулатом нотаріальної діяльності у Німеччині, як і в нашій країні, є збереження **нотаріальної таємниці**. Дуже чутлива тема дотримання та захисту нотаріальної таємниці прослідковується в усіх процедурах, законах, реформах Німеччини. Доступ до електронного нотаріального архіву та електронного реєстру нотаріальних дій суворо регламентовано, і надано лише нотаріусу, який його веде та наповнює, а у випадку припинення його діяльності, нотаріусу, якому передано справи (правонаступнику).

При цьому, будь-яка інформація, яка стала відома нотаріусу, як в процесі підготовки до вчинення нотаріальної дії, так і під час її вчинення, може надаватись будь-яким третім особам, в тому числі маклерам, лише за наявності довіреності, яка містить в собі такі повноваження.

Також важливою і вартою уваги практикою на наш погляд є існування нормативного закріплення 14-денного терміну, який дається сторонам на ознайомлення з проектами договорів, які плануються до нотаріального посвідчення, що в свою чергу дає можливість прийняти зважене і спокійне рішення, врахувати всі деталі. Таким чином, основоположною ідеєю є саме якість, а ні в якому випадку не швидкість вчинення нотаріальної дії.

Вартим уваги в роботі нотаріусів Німеччини є і той факт, що конкуренція між колегами існує лише у фаховій площині і полягає у якості вчинених нотаріальних дій.

Про електронний нотаріат в Німеччині.

Цифровізація нотаріату розпочалась з 2000 року і триває по сьогодні. Не можна не відмітити, що це доволі поступовий, тривалий і виважений процес. При цьому, цифровізація нотаріату відбувається з дотриманням **Регламенту ЄС про електронну ідентичність, автентифікацію та довірчі послуги**. На початковому етапі до вчинення нотаріальних дій, нотаріус за допомогою реєстрів здійснює необхідні перевірки і запити. Отримавши на них відповідь, він вчиняє нотаріальну дію (дуже рідко онлайн), яку заносить

до електронного реєстру. Також нотаріальний документ сканується і передається в архів Федеральної нотаріальної палати України (тут слід зауважити, що заповіти і договори про спадкування зберігаються децентралізовано для забезпечення надійності збереження інформації). Потім, в обов'язки нотаріуса входить внести відповідні заявки для реєстрації нерухомості та юридичних осіб і надати інформацію про вчинену нотаріальну дію у всі передбачені законодавством органи та установи. При цьому, акцентуємо увагу на те, що передаються саме дані, а не документи.

Розглянемо ж більш детально що являє собою нотаріальне провадження онлайн і те, як воно регульоване державою:

- лише дуже обмежене коло нотаріальних дій можуть вчинятись онлайн (щодо юридичних осіб);
- немає і не було приватної системи, нотаріальне провадження в онлайн форматі допустиме тільки за допомогою надійної системи відеозв'язку, що забезпечується Федеральною нотаріальною палатою Німеччини;
- розробка та оперування системи відеозв'язку Федеральною нотаріальною палатою як суб'єктом публічного права забезпечує офіційний (державний) характер вчинення нотаріальних дій;
- Федеральна нотаріальна палата гарантує безпеку, захищеність від зовнішнього втручання і надійність системи відеозв'язку, а також захист даних.

Першим етапом онлайн провадження є надійна ідентифікація особи, для якої вчиняється нотаріальна дія.

Так, дворівнева ідентифікація сторін полягає у:

- eID-дані з паспорта, картки громадянина ЄС або електронної посвідки на проживання;
- фотографія з чіпа офіційного документа, що посвідчує особу, або паспорта;
- відеоідентифікації недостатньо;
- зчитування відбувається за допомогою смартфона і застосунку для нотаріусів Notar-App (розроблений безпосередньо Федеральною нотаріальною палатою). І саме через це картридер не потрібний.

Ідентифікація для участі у відеоконференції 1-й крок – ID-картка (повторна перевірка ID картки на початку конференції).

Ідентифікація для участі у відеоконференції 2-й крок – зіставлення фотографій. Фотографія особи, зчитана з чіпа документа, що її посвідчує, зіставляється з відеозображенням особи під час конференції.

Отже, для нотаріального провадження онлайн використовуються різні захищені канали комунікації і обмін даними відбувається на коротких відстанях.

Після цього відбувається спілкування нотаріуса з особами, для яких вчиняється нотаріальна дія і, у разі погодження всіх моментів і деталей, проставляється кваліфікований електронний підпис на документах. Нотаріус просить сторону активувати КЕП і підписати ним документ.

Кваліфікований електронний підпис на документах:

- нотаріус звертається до сторін з проханням активувати КЕП;
- автоматично на телефон приходить код підтвердження (TAN);
- громадянин вводить код на екрані відеоконференції;
- документ підписано електронно;
- нотаріус накладає свій КЕП.

На перший погляд, процедура гарно продумана, виписана і нічого не може завадити її широкому впровадженню. Проте, зі спілкування з німецькими колегами, стає зрозумілим, що вона практично не застосовується, адже електронна ідентифікація, режим відео

конференції та електронний підпис не можуть зрівнятися у надійності з безпосередньою ідентифікацією особи, встановленням її дієздатності, справжності волевиявлення, живим спілкуванням і живим підписом. Єдина сфера де реально застосовують електронний нотаріат – це робота з юридичними особами та фізичними особами-підприємцями. Причина цього полягає в рівні правової свідомості та юридичної грамотності таких суб'єктів.

Важливим є також той факт, що при будь-якому дистанційному вчиненні нотаріальної дії, вона вчиняється виключно нотаріусом, а не автоматично (роботом або електронною системою).

Отже, при бажанні цифровізації нотаріату не потрібно забувати про такі важливі гарантії, які містить в собі власноручний підпис на документі, як – вираз волі, згоди, прив'язка документа до особи, автентичність нотаріального документа і його цінність. У разі ж її впровадження, слід пам'ятати про так звані електронні ризики, які викликають необхідність максимального забезпечення безпеки і надійності функціонування електронного нотаріату.

Про Електронний нотаріальний архів і його переваги.

Електронний нотаріальний архів це:

- закрита мережа «Notarnetz» (NotarNet), як зовнішня захисна стіна;
- вхід до нотаріального архіву користувача: ім'я користувача/пароль;
- доступ до архіву нотаріуса тільки для власника нотаріального ключа;
- кожен документ в архіві нотаріуса захищений індивідуальним ключем.

Він в свою чергу:

Дозволяє нотаріусам вести електронну базу нотаріальних документів, реєстр нотаріальних документів і реєстр об'єктів/документів, що перебувають на зберіганні у нотаріуса.

Оператором системи виступає Федеральна нотаріальна палата, як орган нотаріального архіву: палата лише надає у користування інформаційно-системну інфраструктуру; нотаріуси і далі зберігачі документів (централізованого архіву документів немає).

Використовується для майже всіх паперових і оригінальних електронних нотаріальних документів.

Основні переваги електронного нотаріального архіву:

- Доступність – довгострокове безпечне зберігання цифрового документа (можливість швидко знайти документ, захист від втрати, чіткість).
- Автентичність і цілісність - Збереження доказової сили документа та забезпечення її перевірки у будь-який час.
- Конфіденційність - Обов'язкове збереження конфіденційності нотаріальних документів, тому немає ніякого центрального доступу для оператора системи, ніякого «генерального ключа».

Важливо зауважити, що система забезпечує перепідписання документів, які зберігаються в такому архіві.

Також хотілось би зазначити, що всі офіційні програми, з якими працюють нотаріуси Німеччини, адмініструються Федеральною нотаріальною палатою, а доступ до цих систем (програм, реєстрів) здійснюється нотаріусами за допомогою захищеного каналу зв'язку (vpn). Також, існує чітке розмежування відповідальності нотаріуса та держави при роботі з такими програмами, і зоною відповідальності нотаріуса є виключно використання власного КЕП, в той час як зоною відповідальності держави і Федеральної нотаріальної палати є захист від несанкціонованого втручання.

При цьому, ні Міністерство юстиції, ні Федеральна нотаріальна палата, жоден інший орган чи установа не мають дистанційного доступу до реєстру нотаріальних документів, а електронний архів зберігається на двох різних серверах, які збудовані у засекречених місцях, що слугує захистом від випадкової втрати інформації. Вказані сервери були збудовані за кошти Федеральної нотаріальної палати, частину яких отримано як кредит

банку, джерелом повернення якого є запровадження окремої плати (збору) за зберігання одного документа в такому архіві, яка сплачується громадянами на рахунок палати.

Що стосується Міжнародного приватного права, то формат його вивчення і складність розглянутих питань не дає можливість його висвітлення у рамках цього звіту. Проте, хотілось би зауважити що навіть для Європейських країн, які характеризуються великим ступенем міграції населення і вагомим іноземним елементом, питання міжнародного приватного права є колізійним, а його норми спірними і часто вирішуються в суді. Ми ж лише стаємо на цю стежину і ще багато роботи попереду у цій сфері.

Водночас, заслухано лекцію щодо основ спадкування Німеччини.

Так, у зв'язку з значним збільшенням документообігу між Україною та Німеччиною, міграцією громадян України, делегацією нотаріусів України було **піднято важливе питання відсутності міжнародного договору між обома державами про правову допомогу у цивільних справах**, який би врегулював та спростив взаємні зносини, в тому числі при вчиненні нотаріальних дій з оформлення спадщини, сімейних та майнових питань тощо. Досягнуто порозуміння великої необхідності ініціювання перед Мін'юстами обох держав вжиття комплексу заходів для укладення такого договору в майбутньому.

Робота делегації відбувалась у Німецькому Фонді міжнародної правової співпраці IRZ, з яким Нотаріальна палата України співпрацює багато років, та завдяки якому відбувся даний візит, за що велика подяка. Відбулося знайомство з Александрою Альбрехт, Президенткою Фонду, та обговорено можливі подальші шляхи співпраці, зустріч Президентом Федеральної нотаріальної палати Йенсом Борманом, Генеральним директором Федеральної нотаріальної палати Максом Ерлом, координаторкою Федеральної нотаріальної палати у міжнародних справах Кім Брізевак.

Нотаріусом Матіасом Фроном нотаріального офісу Фрон & Д-р Штрак у місті Потсдам було презентовано роботу нотаріуса з електронними реєстрами.

Розглянуто тему ролі німецького нотаріату при передачі майна за життя, при оформленні останніх заповідальних розпоряджень та у разі відкриття спадщини, презентовану Ріхардом Боком, Генеральним уповноваженим Федеральної нотаріальної палати у міжнародних справах, який багато років надає консультативну підтримку нотаріату України та допомагає розвивати усі позитивні ініціативи.

Широкій дискусії представлено питання юридичних операцій між Німеччиною та Україною, починаючи з 2022 року, особливо в питанні оформлення представництва, презентоване Д-р юр. Володимиром Прімаченком.

Надважливим питанням була презентація міжнародного спадкового права та спадкового права з кута зору нотаріусів Німеччини Д-р юр. Рембертом Зюссом.

Розширення можливостей нотаріусів дбати про професію, окремі аспекти нотаріальної практики представили Проф. д-р юр. Штефан Ціммерман, почесний Президент Німецької спілки нотаріусів, а також нотаріус Роберт Вальтер, член Правління спілки.

І на завершення, хотілось би підвести підсумки і узагальнити все зазначене вище наступними тезами.

- Німеччина, як і багато інших країн, говорять про електронний нотаріат, але дуже обережно і вдумливо його застосовують, розуміючи ті ризики, які він несе поряд з позитивом і полегшеннями. Отже, слід пам'ятати, що нотаріус – це перш за все папір і ручка, серце і знання, а новітні технології повинні лише допомагати у цьому.

- Нотаріальна палата України, як і Федеральна нотаріальна палата Німеччини, є серйозною рушійною силою розвитку нотаріальної спільноти, але Нотаріальна палата – це всі нотаріуси, і розвиток професії, процвітання і повага до неї тільки у наших руках і залежить від вкладу кожного.

- Нотаріат – це потужний елемент превентивного права, який існує для забезпечення роботи правової системи, а також інституція, яка захищає осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій та правовими консультаціями. При цьому, сам факт його існування вже є захистом.

- Нотаріусам України важливо вивчати законодавство інших країн та судову практику, працювати над розумінням дії норм міжнародного права за участю іноземних елементів та їх співвідношенням, бо це вже питання сьогодення.

- Цікаво і корисно переймати досвід колег, але потрібно пам'ятати що в кожного свій шлях і нотаріат України має чудові надбання, які ми повинні зберегти і покращити, використовуючи в тому числі досвід колег.

- Матеріали за результатами роботи делегації будуть максимально використані в роботі комісії Нотаріальної палати України.

- За результатами роботи делегації заплановано проведення ряду заходів Нотаріальною палатою України.

- Нотаріат України має важливу дружню підтримку нотаріату Німеччини, що обов'язково відобразатиметься на розвитку вектору міжнародної взаємної співпраці.

Звіт підготувала

Член Комісії Нотаріальної палати України

з міжнародного співробітництва,

Голова Відділення НПУ у Волинській області

Тетяна Рачкова